

УДК 322+34804(477)

СТАНОВЛЕННЯ АДВЕНТИЗМУ НА ГАЛИЧИНІ ТА ВОЛИНІ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНО-ІДЕОЛОГІЧНОГО НАПРЯМУ П РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Валентин Шевчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
історичний факультет, кафедра давньої історії України та архівознавства
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

Валентина Куриляк

*Острозька академія, факультет міжнародних відносин,
кафедра історії
вул. Семінарська, 2, 35800, м. Острог, Україна*

На основі архівних та історичних джерел проаналізовано політично-ідеологічний напрям Речі Посполитої щодо розвитку та становлення адвентистських осередків на територіях Галичини і Волині. Виявлено протиріччя між прийнятими конституційними постановами та практичними діями польської влади щодо протестантських релігійних течій у період 1919–1939 рр.

Ключові слова: ідеологія Речі Посполитої, церква Адвентистів сьомого дня, заборонені віросповідання.

Виникнення, становлення та розвиток більшості протестантських деномінацій серед українського населення Галичини і Волині на початку 20-х рр. ХХ ст. супроводжувався постійним контролем та переслідуванням із боку місцевих державних органів влади, поліції [3, с. 155]. Хоча варто відзначити те, що дії політичних урядовців суперечили їхній власній Конституції, яка була прийнята 17 березня 1921 р. у результаті Установчого сейму під сильним впливом демократичного руху статтею 111 була затверджена така постанова: «Всім громадянам гарантувалася свобода совісті і релігії ... жоден громадянин не може бути через свої релігійні вірування обмеженим у правах, якими користуються інші громадяни. Всі жителі Польської держави мають право вільно сповідувати публічно чи приватно свою віру і дотримуватися правил їхньої релігії або обряду, якщо це не суперечить публічному порядку або суспільній моралі» [1, с. 9].

Незважаючи на затвержені в Конституції права та свободи для усіх громадян, ідеологічна політика Речі Посполитої вбачала загрозу в поширенні реформаторсько-протестантських ідей на території Західної України. Польські урядовці, аналізуючи ідеологію протестантизму, зауважили, що вона є небезпечним суспільним чинником, здатним зруйнувати релігійне та національне життя населення Речі Посполитої. Наприклад, в ідеології більшості протестантських конфесій акцентується увага на заповіді «не вбивай», котра записана в П'ятикнижжі Мойсея. і саме дотримання цієї біблійної постанови, на думку урядовців, приносило шкоду Польщі, оскільки саме «сектанти роблять супротив у війську при користуванні зброєю» [2, с. 1]. Водночас поглиблення національної проблеми, на думку представників державної адміністрації, ускладнювалося тим, що на територіях Волині і Галичини основну масу населення

становив елемент українізму, тобто корінні жителі Західної України були схильними до національної ідентифікації та утворення локальних груп [3, с. 155].

Ще з середини XIX ст. державні структури, діяльність яких поширювалася на теренах Східної Галичини і Волині, намагалися законодавчо обмежити розвиток протестантських релігійних рухів на території сучасної України. Зокрема, в матеріалах про спостереження за забороненими релігійними організаціями Президіальний відділ воєводства від 23 червня 1924 р. у справі Товариства дослідників Святого письма дозволив адептам юридично не визнаних, але й не заборонених віросповідань проведення домашніх богослужінь, якщо вони не суперечать праву чи моралі, чинним державним законам Речі Посполитої [4, с. 2]. По суті, цей документ виключав можливість публічного проповідування власних релігійних принципів, але водночас дозволяв збиратися членам церкви в неофіційних спорудах для проведення служінь.

Парадоксально те, що, декларуючи повну свободу релігії, польський уряд надавав циркуляри секретним органам влади, а особливо поліції, у яких містилися вказівки щодо трактування і дотримання деяких статей офіційних законів. Наприклад, Львівське воєводство і Магістрат (орган міського самоврядування) у 1924 р. отримали документ під назвою: «Вказівки про спостереження за забороненими релігійними організаціями» [4, с. 22]. у цьому документі урядовці розділили протестантські конфесії на три категорії: дозволені, правно невизнані і заборонені. Дозволеними були римо-католицька, греко-католицька церкви, три єврейські громади й одна євангелічна церква, котра отримала статус дозволеної від Австро-Угорського уряду в 1892 р. Статистичні дані 1933 р. свідчать про те, що у Львові найбільше було греко-католицьких – 56 та римо-католицьких – 30 приходів [4, с. 45].

Віросповідання, що належали до категорії «правно невизнані, але й не заборонені» згідно з циркуляром мали право на «проведення домових відправ, якщо вони не є противниками законодавства чи моральності» [4, с. 45]. Секти, які належали до третьої категорії «заборонені», мали право переходити в інші категорії. До заборонених за даними департаменту і Міністерства у справах релігії та народної освіти Речі Посполитої (1929 р.) на території Західної України належали 22 громади, зокрема і церква Адвентистів сьомого дня [4, с. 45]. У результаті того, що церква АСД виконувала четверту заповідь, яка закликає утримуватись від будь-якої роботи в суботній день, категорично відмовлялася визнавати Діву Марію як святого заступника людського роду та з огляду на деякі інші пункти свого віровчення, адвентисти довго не могли перейти від категорії заборонених до категорії правно невизнаних. Зауважимо, що 25 травня 1932 р. Міністерство у справах релігії Польщі сформувало інструкцію щодо сект, у якій містилася така характеристика церкви Адвентистів сьомого дня: «Адвентисти сьомого дня, найбільш фанатична секта на пункті відмови від військової служби і схильності до громадського (соціального) анархізму... Адвентиська спільнота сприяє негативній суспільній практиці і має небажану політичну ідеологію» [5, с. 152–153].

Отже, церква Адвентистів сьомого дня у міжвоєнний період на території Галичини не здобула офіційного статусу церкви, хоча конституція Речі Посполитої у той час передбачала свободу віросповідання своїм громадянам. Проте в результаті своєї діяльності адвентисти отримали статус «толерантної секти». Таким чином, члени церкви АСД мали право здійснювати свою діяльність на основі загальних толерантних гарантій, наданих владою. Підкреслимо, що на території сучасної Волинської області, яка в той час належала до Російської імперії (до 1919 р.), існував окремий, виданий для церкви правничий акт, котрий на підставі розпорядження Міністерства внутріш-

ніх справ від 6 листопада 1906 р. № 4532 гарантував (принаймні формально) релігійну свободу.

Неодноразово керівництво церкви АСД на території Галичини намагалося, починаючи з 1921 р., отримати легальний статус та врегулювати відносини церкви з державою, хоча їхні спроби так і не мали позитивних результатів, на відміну від громад, які функціонували на Волині, оскільки з 1906 р. були офіційно визнані в Російській імперії. І коли територія Волині перейшла під владу Речі Посполитої у 1919 р., волинські адвентисти на основі їхнього попереднього легального статусу мали від польського уряду більше привілеїв, хоча й не були визнані урядом офіційно [8].

На основі агентурних даних видно, що представники польської влади з недовірою ставилися до діяльності адвентистських громад. Наприклад, на думку тернопільського воєводи, «адвентисти є непевним елементом з політичної точки зору, про що свідчить факт співпраці деяких членів сект з українськими підіривними організаціями» [6, с. 158]. У своєму доносі воєвода зауважує, що «адвентисти не володіють жодними інституціями, фундаціями, але отримують підтримку з головного центру керівництва у Варшаві ... і у Львові вони знаходяться по вулиці Кубасевича буд. 3. під керівництвом пастора Павла Енглера ... і до того ж відносини з місцевою є у них лояльними» [4, с. 63].

Якщо проаналізувати міжконфесійні відносини церкви АСД з іншими офіційно визнаними церквами в міжвоєнний період, то згідно з судовими протоколами проти членів церкви АСД з боку керівників римо-католицької церкви були необґрунтовані звинувачення. Наприклад, у 1929 р. проти Михайла Неретка була порушена кримінальна справа, в якій він обвинувачувався «у злочині в зневазі релігії за пунктом 122 Австрійського карного кодексу». Тобто члена церкви АСД звинуватили, що «він допустив зневагу католицької релігії» [6, с. 54].

Наголошуючи на сумнівному походженні адвентистського вчення, дивних способах їхнього проповідування та не традиційному архітектурному оформленні протестантських церковних будівель, автори обвинувачуваних публікацій називали їх у відкритій пресі дуже підозрілою сектою. Греко-католицька церква активно виступала проти поховання адвентистів на громадських кладовищах. Наприклад, коли в одного із членів Богданівської громади Семена Бойка померла донька, місцевий священик разом зі старостою суворо заборонили їм ховати її на загальному цвинтарі, щоб таким чином «не осквернити» землі, де лежать інші покійники. і коли дійшло до того, що батько вирішив поховати доньку у власному саду, повітовий староста зрештою дозволив поховати небіжчицю на своєму полі за 500 метрів від села. З того часу у с. Богданівка протестанти ховали своїх небіжчиків саме на цьому клаптику землі. Це є гірким спогадом нелегкого становлення церкви АСД не тільки у цій місцині, а й на території усїєї Галичини [7 с. 45].

Також за повідомленням Станіславського (Івано-Франківського) воєводського управління 11 січня 1937 р. близько 10 години в с. Тумеж у помешканні Анни Березівської були збори сектантів. Мешканці села повибивали вікна, а після їх виходу з будинку били сектантів так, що Юрко Кокура помер. Напад був спровокований священиком греко-католицької церкви Ярославом Дерлицею. в акції взяло участь близько 20 нападників. Убивця Михайло Стебницький. Постраждало 16 осіб. Звичайно, офіційна влада щодо інциденту завела карну справу, навіть відбувся виїзний суд, на якому священик свою причетність категорично заперечив. Ця гучна судова тяганина практично закінчилась тим, що ніхто до відповідальності притягнутий не був [9].

На нашу думку, такого роду акції своїм успіхом великою мірою завдячували ефекту натовпу. Це припущення має право на існування, оскільки, судячи з доступних історичних матеріалів, більшість актів агресії населення проти протестантів, описані у джерелах та літературі, були колективними. Майже завжди ініціатором і навіть безпосереднім учасником подій були місцеві греко-католицькі священники.

Аналіз архівних документів, преси та тодішньої публіцистики свідчить про те, що релігійна діяльність адвентистів не мала надмірної уваги державних структур та населення. Причиною цього була відстороненість течії від активного громадського життя і відсутність масового проповідування та демонстративності. Місцеві чиновники переважно характеризували представників церкви АСД як «елемент малоактивний, неінтелігентний і убогий» [4, с. 20].

Водночас місцевий староста легко міг знайти «вагому причину», щоб опечатати молитовний дім, оскільки влада доручила йому затверджувати бюджет чи кошторис місцевих протестантських громад. Місцеві чиновники не дозволяли проводити обряд хрещення у відкритих водоймищах; якщо воєводське управління дозволяло проводити релігійні протестантські з'їзди, то староста чи довірений магістратури повинен був переписати всіх присутніх, імена і прізвища яких вносились у «чорні» списки польських спецслужб [7, с. 43].

Отже, зберігаючи вигляд поборників громадських свобод, уряди європейських країн робили вигляд, що дотримуються принципів свободи совісті, однак не зважали на те, коли місцеві духовні пастирі домінуючих релігій застосовували власні методи боротьби із «протестантською ересью». Майже всі протестантські церковні союзи «не змогли легалізувати своє становище в міжвоєнній Польщі. Протягом усього проаналізованого періоду їхня діяльність у регіоні супроводжувалася постійними спостереженням та протидією з боку державних та церковних органів» [3, с. 151], хоча в конституційному праві польським урядом було офіційно дозволено вільно сповідувати свої релігійні переконання.

Список використаної літератури

1. Конституція Речі Посполитої від 17.03.1921 р. //Відомості Польської Ради. – 1921. – № 111. – 10 с.
2. Державний архів Волинської області ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 1861. – Арк. 1.
3. Леда А.Я. Протестантські течії в релігійному житті українців Галичини у міжвоєнний період (1919–1939 рр.): автореф. дис. ... канд. істор. наук : спец. 07.00.01. «Історія України» /А.Я. Леда. – Львів, 2006. – 208 с.
4. Державний архів Львівської області ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 14. – Спр. 1950. – Арк. 2.
5. Archiwum Akt Nowych Warszawa. – AAN V. – 1374. – S. 152–153.
6. Lyko Z. Sytuacja prawna Kościoła Adwentystycznego w Polsce Miedzywojennej 1918–1939 /Z. Lyko. – Warszawa :Znaki Czasu, 1979. – 380 s.
7. Жукалюк М. Кризь бурі, шторми, лихоліття /М. Жукалюк. – К. :Джерело життя, 2009. – 543 с.
8. Шевчук В. Особистий архів. Відеозапис розмови з Антонюком Володимиром Ананійовичем, 1925 р.н., уродженцем с. Пожарки Рожищанського р-ну Волинської обл. – 26.12.2009.
9. Шевчук В. Особистий архів, аудіозапис розмови з Грицюком Дмитром Дмитровичем уродженцем с. Пожарки Рожищанського р-ну Волинської обл. – 16.05.2010.

**FORMATION ADVENTISM IN GALICIA AND VOLYN UNDER POLITICAL
AND IDEOLOGICAL DIRECTION POSPOLYTA**

Valentyn Shevchuk

*Lviv National Ivan Franko University, Faculty of History,
Department of Ancient History and Archival Ukraine
University str., 1, Lviv, 79000, Ukraine*

Valentina Kurylyak

*Ostroh Academy, Department of International Relations,
Department of History
Seminar str., 2, 35800, Ostroh, Ukraine*

This article is an attempt to analyze the political and ideological principles of the Polish-Lithuanian Commonwealth the development and establishment of the Adventist centers in Galicia and Volyn based on archival and historical sources. It has been revealed that there were contradictions between the constitutional regulations and the adopted practical activities of Polish authorities in relation to the Protestant denominations in the period from 1919 to 1939.

Key words: ideology of the Polish-Lithuanian commonwealth, Seventh Day Adventist Church, banned religion.